

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПРАВООХОРОНЦІВ

У сучасній психології ціннісні орієнтації особистості розглядаються як система фіксованих установок, що зумовлює мотиви діяльності та поведінку людини в цілому. Вивчення ціннісно-орієнтаційної сфери правоохоронців, які працюють в умовах затяжної економічної кризи та радикальних соціальних змін, що призвели до послаблення соціально-психологічних механізмів саморегуляції суспільства, є актуальним у зв'язку зі змінами у ціннісно-нормативній системі нашого суспільства. Дослідженню ціннісної сфери особистості у професійній діяльності присвячені роботи В. Д. Шадрікова, С. С. Бубнової, Т. Хагена, Й. Дарлі, І. Холланда тощо. Зокрема, Є. Бордін та Й. Дарлі вважають, що професійні установки є основними аспектом загальних життєвих установок та цінностей. На думку І. Холланда та В. Д. Шарікова, вибір професії – це вибір способу життя, що відображає уявлення про себе і про свої цінності взагалі, як чоловіків так і жінок. Сучасні дослідження важко уявити без гендерного чинника у будь-якій професійній групі, в тому числі й серед міліціонерів. Гендер як соціальна стать особистості є значущою детермінантою багатьох сфер життєдіяльності людини, зокрема професійної сфери. У правоохоронних органах багатьох країн світу послідовно збільшується кількість жінок. Ця тенденція характерна для країн із різним рівнем економічного та соціального розвитку, різними культурними та релігійними традиціями, тобто мова йде про свідомий вибір жінками певного виду професійної діяльності. Не є винятком із цієї тенденції й сучасна Україна. Професійне середовище правоохоронних органів висуває специфічні вимоги до якостей особи, системи цінносних орієнтацій, що зумовлюють професійний успіх та кар'єрне зростання як у чоловіків, так і в жінок. Причому професійне середовище, на жаль, висуває порівняно вищі професійні вимоги та оцінює відповідність жінок таким вимогам прискіпливіше у зв'язку

з усталеними в суспільстві гендерними стереотипами та ідеалами [1, с. 34].

Метою статті є розгляд гендерних особливостей ціннісних орієнтацій працівників органів внутрішніх справ.

Методологічною основою дослідження є системно-структурний діяльнісний підхід О. М. Леонтьєва, динамічна тенденція особистості як прояву спрямованості та ціннісних орієнтацій С. Л. Рубінштейна, теорія єдиної структури особистісних цінностей Ш. Шварца та У. Білські.

Актуальність даного дослідження зумовлена змінами у ціннісно-орієнтаційній сфері чоловіків та жінок, які впливають на змістовні ознаки цінності, динамічні співвідношення між цінностями, гендерні ціннісні ідеали. Гендерні ідеали в сучасному українському суспільстві – це певні ідеалізовані уявлення щодо призначення та поведінки чоловіків і жінок. Процес формування гендерної ідентичності та прийняття гендерних цінностей відбувається згідно з існуючими в суспільстві гендерними ідеалами, тому дуже важливим є своєчасне вивчення та аналіз існуючих гендерних ідеалів та стереотипів, дослідження процесів формування усвідомлення соціумом понять рівних прав та можливостей, у тому числі у професійній сфері, отже, й сучасних уявлень стосовно специфічних гендерних ідеалів та ролей у суспільстві й відповідної структури ціннісних орієнтацій [2, с. 63].

До участі в дослідженні були залучені 53 працівники органів внутрішніх справ, які зайняті у різних напрямках професійної діяльності, а також навчаються у ХНУВС на заочному відділенні. Професійний стаж працівників коливається від 3 до 18 років (в середньому стаж на вибірку 9 років). На підставі статевої приналежності із загальної вибірки були сформовані дві групи. Кількісне співвідношення досліджуваних у групах відповідає статистичними даними щодо кількості в ОВС працівників певної статі.

У дослідженні були використані методи анкетування та тестування за методикою Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості. В опитувальнику Ш. Шварца концептуально удосконалена та суттєво модифікована методика М. Рокича (опитувальник цінностей Рокича). Методика Ш. Шварца застосовується для вимірювання значущості десяти типів цінностей та дозволяє визначити нормативні ідеали, структуру цінностей особистості, які

впливають на особу, виявляються в соціальній поведінці, зокрема у професійній діяльності.

Розглядаючи гендерні особливості цінностей на рівні нормативних ідеалів у працівників ОВС, зазначимо, що в даній частині дослідженні достовірних відмінностей виявлено не було, проте можна відзначити певні гендерні особливості щодо значущості тієї чи іншої групи цінностей. Отримані дані представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Гендерні особливості цінностей працівників ОВС (у рангах)

Типи цінностей	Групи	
	чоловіки	жінки
	ранг	ранг
<i>Конформність</i>	9	6
<i>Традиції</i>	10	10
<i>Доброта</i>	8	3
<i>Універсалізм</i>	7	8
<i>Самостійність</i>	3	4
<i>Стимуляція</i>	2	9
<i>Гедонізм</i>	4	5
<i>Досягнення</i>	5	2
<i>Влада</i>	6	7
<i>Безпека</i>	1	1

Зазначимо, що кожній із досліджуваних груп притаманна певна ієрархія цінностей. Так, для групи чоловіків – співробітників ОВС ієрархічний ряд цінностей на рівні нормативних ідеалів виглядає так: безпека; стимуляція; самостійність; гедонізм; досягнення; влада; універсалізм; доброта; конформність і традиції. Тобто найбільш значущими для досліджуваної групи чоловіків є безпека, стимуляція та самостійність, а найменш значущими – доброта, конформність і традиції.

Для групи жінок даний ряд має дещо іншу структуру: безпека; досягнення; доброта; самостійність; гедонізм; конформність; влада; універсалізм; стимуляція; і традиції. Таким чином, ми бачимо, що найбільш значущими для досліджуваних жінок – співробітників ОВС є такі цінності, як безпека, досягнення та доброта, а найменш значущими – універсалізм, стимуляція і традиції.

Якщо ми спробуємо порівняти групи чоловіків та жінок – співробітників органів внутрішніх справ за вираженістю (рангом) груп

цінностей, то отримаємо такі результати. Схожість в обох групах можна відзначити як за найбільш вираженою групою цінностей (безпека), так і за найменш вираженою групою цінностей (традиції). Безперечно, домінантність цінності безпеки пов'язана з професією правоохоронця, з виконанням певних професійних функцій. Тобто йдеться про те, що працівникам ОВС різної статі притаманний мотиваційний тип, мета якого – безпека для себе та інших людей, гармонія, стабільність суспільства і взаємин. Безпека як цінність є похідною від базових індивідуальних і групових потреб. На думку Ш. Шварца, існує один узагальнений тип цінності «безпека» (а не два окремих – для групового й індивідуального рівня). Пов'язано це з тим, що цінності, які стосуються колективної безпеки, значною мірою виражають мету безпеки і для особистості, а саме: соціальний порядок, безпека сім'ї, національна безпека, взаємодопомога, відчуття приналежності, здоров'я [3, с. 30].

Будь-які професійні групи, окрім статутних

вимог, як певні соціальні групи, виробляють свої символи й ритуали. Їх роль і функціонування визначаються не тільки нормативними вимогами, але й досвідом групи і закріплюються в правилах поведінки, традиціях та звичаях. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, вираженням єдиних цінностей і гарантією виживання та безпеки. Мотиваційна мета цінності традицій – пошана, прийняття звичаїв та ідей, які існують у культурі і дотримання їх. Тобто можна припустити, що в оточенні досліджуваних різної статі не спостерігається якихось сталих норм поведінки, немає стандартних дій. З нашої точки зору, це можна пояснити достатньо значним поширенням в ОВС дискреції, а саме прийняття рішення працівником міліції на власний розсуд, у стресогених та навіть дефіцитарних умовах професійної діяльності. Треба зазначити, що такі вчені, як Л. М. Мітіна та Т. М. Малкова розглядають цю особливість діяльності працівників ОВС як основне джерело професійної деформації, а викривлені внаслідок існування цього явища неофіційні негативні норми та правила поведінки правоохоронців, що закарбовуються у їхній свідомості, – як її вірогідний психологічний захисний механізм [4, с. 43]. При цьому зазначимо, що в нашому розумінні обидві групи цінностей є певною мірою професійними утвореннями, тобто сформовані (або атрофовані) під впливом умов та особливостей професійної (правоохоронної) діяльності.

Відмінності за показником вираженості цінностей між гендерними досліджуваними групами працівників ОВС відзначаються у подальшій ієрархії цінностей. Так, у групі чоловіків на 2 і 3 місцях знаходяться такі групи цінностей, як стимуляція та самостійність, а в групі жінок – досягнення та доброта. У рамках найменшої значущості в чоловіків відзначається, крім традицій (як і в групі жінок), конформність та доброта, у той час як остання група цінностей в групі жінок є досить значущою. У групі жінок на двох передостанніх місцях за значущістю знаходяться стимуляція, яка є досить значущою для чоловіків, а також універсалізм. Отже, існує кардинальна відмінність у подальшій ієрархії цінностей чоловіків та жінок працівників ОВС.

Тип цінностей «стимуляція», значущий для чоловіків, є похідним від органічної потреби в

різноманітності і глибоких переживаннях для підтримки оптимального рівня активності. Біологічно обумовлені варіації потреби в стимуляції, опосередковані соціальним досвідом, приводять до індивідуальних відмінностей в значущості цієї цінності. Мотиваційна мета цього типу цінностей полягає в прагненні до новизни і глибоких переживань [5, с. 28]. А деякі суперечності з найбільш вираженою вищезазначеною групою цінностей «безпека» можуть призводити до внутрішньоособистісних суперечностей у правоохоронців обох груп досліджуваних. Визначальна мета типу цінностей «самостійність» полягає в самостійності мислень і вибору способів дії, у творчості й дослідницькій активності. Самостійність як цінність походить від органічної потреби в самоконтролі й самоврядності, а також від інтеракційних потреб в автономності й незалежності. У цілому можна припустити, що найбільш виражені в групі чоловіків працівників органів внутрішніх справ групи цінностей можуть бути реалізовані досліджуваними в поведінці, оскільки вони досить гармонічно поєднуються з мотивацією особистості, а також в особливостях змісту та умов професійної діяльності.

Що стосується значущих для жінок цінностей, то визначальною метою типу цінностей «досягнення» є особистий успіх через прояв компетентності відповідно до соціальних та професійних стандартів. Прояв соціальної компетентності (що становить сутність даної цінності) в умовах домінуючих культурних стандартів викликає за собою соціальне схвалення. Тобто жінки працівники органів внутрішніх справ прагнуть до особистого успіху, професійних досягнень та соціального схвалення. Збільшення кількості жінок серед особового складу органів внутрішніх справ робить актуальним питання забезпечення гендерної рівності, особливо щодо можливостей кар'єрного зростання та можливостей досягнення успіху жінками-міліціонерами [6, с. 173]. Проведене дослідження дозволило виявити особливості уявлень про чинники, що забезпечують успіх у професійній діяльності у правоохоронній сфері чоловіків та жінок. Результати наведені у табл. 2.

Гендерні уявлення працівників ОВС про чинники, які забезпечують успіх у професійній діяльності (у відсотках).

№ з/п	Чинники	Серед жінок		Серед чоловіків	
		Для жінки	Для чоловіка	Для жінки	Для чоловіка
1	Професійна освіта	68	64	53	58
2	Високий професійний рівень	83	60	76	67
3	Наявність впливових зв'язків (родичі, друзі, знайомі)	63	71	67	62
4	Підтримка сім'ї, близьких	92	68	68	55
5	Міцне здоров'я	76	72	72	81
6	Приваблива зовнішність	52	34	74	28
7	Професійний конформізм	62	70	82	72

Як свідчать результати дослідження, для жінок більш важливими для досягнення професійного успіху вважаються підтримка родини та близьких, високий власний професійний рівень, міцне здоров'я. Оцінюючи шанси чоловіка зробити кар'єру, жінки віддають перевагу наявності впливових зв'язків, підтримці сім'ї та належній професійній освіті. Отже, для досягнення успіху, на думку жінок, жінка має здійснювати свою діяльність у межах сформованого гендерного стереотипу.

Чоловіки вважають, що жінка може досягти успіху, якщо вона матиме високий рівень професійного конформізму та гідний професійний рівень. При цьому не останню роль відіграє приваблива зовнішність. Професійний конформізм – це здатність пристосовуватись до норм та правил, які існують у професійному середовищі, здатність працювати в команді, а також застосовувати неформальні відносини та зв'язки при вирішенні професійних завдань. Чоловік, який прагне до успішної кар'єри, повинен мати міцне здоров'я та професійний конформізм. Показовим є факт, що наявність професійної освіти та високий професійний рівень – порівняно менш значущі чинники для чоловіків, що сприяють кар'єрі. Тільки половина опитаних чоловіків вважають необхідною передумовою успіху в кар'єрі наявність підтримки родини та близьких. Власна приваблива зовнішність вважається чинником, який слабо впливає на успішність чоловічої кар'єри в міліції. На думку жінок – працівників ОВС, вдала кар'єра можлива за наявності підтримки родини, високого професійного рівня, міцного здоров'я. Для чоловіків важливими чинниками є міцне здоров'я, осві-

та, вміння працювати в колективі.

Отже, отримані результати дозволяють зробити висновок про наявність традиційних гендерних стереотипів. І чоловіки, і жінки вважають, що для досягнення успіху в професійній діяльності важливими для чоловіків є міцне здоров'я та вміння працювати в колективі, будувати неформальні відносини, здатні вплинути на реалізацію кар'єрних прагнень. Для жінки, на думку опитаних, важливими є підтримка родини, наявність високого професійного рівня та міцного здоров'я. Причому чоловіки відзначають роль такого чинника, як її зовнішність для жінки, у побудові кар'єри. Існують певні розбіжності в оцінках щодо наявності професійної освіти як чинника успішної кар'єри. Жінки вважають цей чинник більш вагомим, ніж чоловіки, у досягненні професійного успіху. І тому гендерні стереотипи певним чином визначають уявлення щодо чинників, які зумовлюють успішність кар'єри чоловіків та жінок у правоохоронній сфері. Витоки одного з найбільш стійких гендерних стереотипів – наявність стереотипу чоловічої домінуючої ролі у правоохоронній діяльності. Сьогодні можна констатувати неадекватне сприйняття успішних жінок-міліціонерів, передусім з боку чоловіків (підлеглих, керівників, колег). Гендерні стереотипи, що склались у суспільстві, перешкоджають досягненню гендерної рівності у професійному середовищі та значно обмежують можливості досягнення кар'єрного успіху жінок.

Що стосується цінностей групи «доброта», то доброзичливість, яка лежить в основі цієї цінності, сфокусована на благополуччі в повсякденній взаємодії з близькими людьми

найближчого оточення, зокрема колег. Цей тип цінностей вважається похідним від потреби в позитивній взаємодії, потребі в афіліації та забезпеченні процвітання групи і характеризується такими рисами, як чесність, корисність, лояльність, відповідальність, дисциплінованість, дружба. Його мотиваційна мета – збереження благополуччя людей, з якими особа перебуває в особистих контактах як на службі, виконуючи свої професійні обов'язки, так і вдома. Отримання таких даних ще раз підтверджує відомий факт про більшу емпатію жінок порівняно з чоловіками. Разом з тим, можна припустити існування безпосереднього зв'язку між фемінінними рисами особистості, характерними для жінок, та значущістю для них такої цінності, як доброта.

Підводячи підсумок дослідження, слід відзначити наступне. Ціннісні орієнтації характеризують ставлення особистості до найбільш важливих цілей життєдіяльності та до способу їх досягнення. У період трансформації суспільства, коли відбуваються стрімкі перетворення, у масовій свідомості змінюються ціннісні пріоритети. Ціннісні орієнтації сучасних правоохоронців є відображенням у їх свідомості загальних світоглядних орієнтирів та власних стратегічних життєвих цілей-цінностей. За результатами дослідження можна констатувати наявність певних гендерних особливостей щодо ієрархії основних цінностей на рівні нормативних ідеалів у працівників ОВС та ступеня їх значущості для чоловіків та жінок.

Література

1. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2002. – 121 с.
2. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины : учеб. пособие / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
3. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство : учеб. пособие / В. Н. Карандашев. – СПб. : Речь, 2004 – 70 с.
4. Малкова Т. М. Соціально-психологічні передумови скоєння злочинів співробітниками ОВС / Т. М. Малкова // Організація виховної роботи у ВНЗ МВС України : матеріали наук.-практ. конф., (м. Харків, 26–27 квітня 2002 р.). – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – С. 41–48.
5. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система / С. С. Бубнова // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – № 5. – С. 38–44.
6. Лапшина В. Л. Социально-психологические проблемы профессиональной самореализации женщин – сотрудников ОВД / В. Л. Лапшина // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – № 8. – С. 173–176.

Надійшла до редколегії 09.02.2010

Анотації

Викладено результати дослідження гендерних особливостей ціннісно-орієнтаційної сфери працівників органів внутрішніх справ.

Представлены результаты исследования гендерных особенностей ценностно-ориентационной сферы работников органов внутренних дел

The results of research of gender features of law enforcement workers' value orientation sphere are considered.